

<https://helda.helsinki.fi>

Humanistinen ympäristötutkimus

Lummaa, Karoliina

2020-12

Lummaa , K , Lähde , V , Toivanen , T T , Eronen , J T , Järvensivu , P & Vaden , T 2020 , ' Humanistinen ympäristötutkimus ' , Alue ja ympäristö , Vuosikerta. 49 , Nro 2 , Sivut 83-91 . <https://doi.org/10.30663/>

<http://hdl.handle.net/10138/323525>

<https://doi.org/10.30663/ay.97341>

cc_by

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Katsauksia

Karoliina Lummaa^a, Ville Lähde^b, Tero Toivanen^c,
Jussi T. Eronen^d, Paavo Järvensivu^e, Tere Vadén^f

Environmental humanities – mitä se on ja kuka sitä tekee?

Johdanto

Environmental humanities alkoi yleistyä kansainvälisesti englanninkielisessä humanistisessa tutkimuskirjallisuudessa ja yliopistoissa oppialanimityksenä 2010-luvun aikana. Yhä useammat ympäristöfilosofit ja -historioitsijat, antropologit sekä kulttuurin ja taiteen luontoesityksiä tarkastelevat tutkijat Yhdysvalloissa, Australiassa, Kanadassa sekä useissa Euroopan ja Kaukoidän maissa omaksuivat käyttöönsä termin, joka kokoaa yhteen ihmistieteellisiä lähestymistapoja ympäristökysymyksiin ja ihmisen ja luonnon suhteeseen (Rose & Robin 2004; Rose *ym.* 2012, 1–2; Palsson *ym.* 2013, 5; Emmett & Nye 2017, 4–5; Heise 2017, 1). Sitten termi on yleistynyt esimerkiksi Latinalaisen Amerikan ja Afrikan maiden yliopistoissa (O’Gorman *ym.* 2019). *Environmental humanities* vertautuu nimityksenä luonnontieteelliseen ympäristötutkimukseen (*environmental sciences*) ja on tarpeeksi laaja kattaakseen erilaisia teoriaperinteitä ja kysymyksenasetteluja. Itse tutkimusala on moninainen, ja sen syntyhistorioista, sisällöistä ja tavoitteista keskustellaan jatkuvasti alan konferensseissa ja julkaisuissa (Rose *ym.* 2012, 1–5; Berghaller *ym.* 2014, 262; Neimanis *ym.* 2015, 70–73).

”Humanistinen ympäristötutkimus”, ”ympäristöhumanismi” ja ”environmental humanities” ovat termeinä ilmaantuneet myös Suomessa tutkimuskirjallisuuteen ja muihin tutkijoiden puheenvuoroihin ja kirjoituksiin (esim. Ruuskanen 2017; Raipola 2018; Ameel & Lummaa 2020). Termit esiintyvät yhä useammin myös opetuksessa sekä tutkimusohjelmien tai -yksikköjen nimissä¹. Alan tutkimukseen on ollut viime vuosina lisääntyvää kiinnostusta ainakin ekokriittisessä taiteen- ja kulttuurintutkimuksessa, ympäristöhistoriassa sekä maiseman- ja matkailuntutkimuksessa. Toisaalta on hyvä muistaa,

^a Turun ihmistieteiden tutkijakollegium, Turun yliopisto ja BIOS-tutkimusyksikkö, sakalu@utu.fi

^b BIOS-tutkimusyksikkö, ville.lahde@bios.fi

^c BIOS-tutkimusyksikkö, tero.toivanen@bios.fi

^d Ekosysteemit ja ympäristö -tutkimusohjelma ja Kestävyystieteen instituutti HELSUS, Helsingin yliopisto ja BIOS-tutkimusyksikkö, jussi.t.eronen@helsinki.fi

^e BIOS-tutkimusyksikkö, paavo.jarvensivu@bios.fi

^f BIOS-tutkimusyksikkö, tere.vaden@bios.fi

¹ Oulun yliopistossa humanistisesta ympäristötutkimuksesta on voinut suorittaa sivuaineopinnot jo vuodesta 2002 alkaen Environmental Humanities Programme -ohjelmassa. Tampereen yliopistossa toimii Tilan tutkimuksen ja ympäristöhumanismin tutkimusryhmä. Helsingin yliopiston Humanistisen tiedekunnan Humanististen tieteiden ohjelman 2017–2020 tutkimusalueista toiseksi on nostettu humanistinen ympäristötutkimus, ja samassa yliopistossa Kestävyystieteen instituutissa toimii University of Helsinki Environmental Humanities Hub.

että jo useiden vuosikymmenien ajan myös ympäristöfilosofian ja -estetiikan, humanistisen maantieteen sekä antropologian ja perinteentutkimuksen aloilla on tehty tutkimusta, joka sopisi *environmental humanities* -suuntauksen sisään.

Tutkijoiden käyttöön ei ole vielä vakiintunut suomenkielistä nimitystä (tutkimusalan nimistä eri kielialueilla, ks. O’Gorman *ym.* 2019). Tässä katsauksessa käytämme termiä *humanistinen ympäristötutkimus*. Koska suuntauksella ei ole vielä selkeää profilia Suomessa, katsauksemme pohjana on valikoima 2010-luvulla ilmestyneitä englanninkielisiä antologia- ja artikkelimuotoisia esittelyjä. Jäsennämme humanistisen ympäristötutkimuksen taustoja ja tavoitteita, ja tarkastelemme nousevan tutkimusalan suhdetta sille läheiseen *yhteiskuntatieteelliseen ympäristötutkimukseen*, jolla on Suomessa vakiintunut asema.

Humanistinen ympäristötutkimus ja yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimus eivät ole helposti vertailtavissa. *Humanities* saattaa angloamerikkalaisessa keskustelussa kattaa paljolti sen, mitä täkäläisittäin kutsuttaisiin yhteiskuntatieteiksi. Esimerkiksi poliittinen ekologia mielletään kansainvälisissä yhteyksissä usein humanistisen ympäristötutkimuksen yhteyteen, kuten myös ilmastoon ja ympäristöön liittyvät oikeudenmukaisuusnäkökulmat (*climate justice*, *environmental justice*). Mannereurooppalaisessa perinteessä tavataan erotella luonnontieteet ja ihmistieteet, eikä tämä erottelu asetu aivan samoin kuin angloamerikkalainen erottelu *sciences–humanities*. Usein yhteiskuntatieteiden ja humanististen tieteiden (ja taiteiden) nähdään sijoittuvan ihmistieteiden laajempaan piiriin, vaikka terminologia ei ole täysin vakiintunutta. Erotteluun yhteiskuntatieteellisen ja humanistisen ympäristötutkimuksen välillä onkin parasta suhtautua heuristisena, ymmärrystä avittavana välineenä sen sijaan, että oletettaisiin alojen erottuvan selvästi.

Institutionaalisen ja tiedepoliittisen tieteenalacerottelun motiivit nousevat pitkälti halusta vakiinnuttaa kullekin tutkimusalueelle omat opinto-ohjelmansa ja julkaisunsa sekä tarpeesta muodostaa verkostoja samanmielisten tutkijoiden kanssa. Tällaisiin pyrkimyksiin kytkeytyy myös tiedeyhteisöjen vallankäytön ja arvovallan ulottuvuuksia: jos joidenkin alojen ääni ei kuulu esimerkiksi ympäristökysymyksistä käydyssä tutkimuskeskustelussa, oman disiplinaarin vakiinnuttaminen voi vahvistaa ääntä ja asemaa. Niinpä humanistisista tieteistä ja taiteista kumpuavien kulttuuristen ja kokemuksellisten näkökulmien tarpeellisuutta on haluttu korostaa tilanteissa, jossa luonnontieteellisten ja yhteiskuntatieteellisten lähestymistapojen on jo havaittu kehittävä yhdessä uudenlaisia käsitteitä ja menetelmiä ihmisen ja luonnon suhteiden tutkimiseksi (vrt. Emmett & Nye 2017, 8–9). Toisaalta sekä humanistinen että yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimus ovat joutuneet oikeuttamaan olemassaoloaan ennen kaikkea suhteessa luonnontieteellisesti painottuneeseen ympäristötutkimukseen (esim. Lummaa *ym.* 2012).

Yksittäiset tutkijat, tutkimusyhteisöt tai teoreettiset lähestymistavat eivät usein asetu siististi humanistiselle tai yhteiskuntatieteelliselle alueelle. Humanistisen ympäristötutkimuksen selkeärajaista määrittelyä haastaa sekin, että suuntaukseen identifioiduu paljon ihmisiä myös pedagogiikan, taiteen ja ympäristöaktiivisuuden alueilta (Bergthaller *ym.* 2014, 263; Neimanis *ym.* 2015, 86–87; Heise 2017, 8; LeMenager 2017, 474; O’Gorman *ym.* 2019). Humanistiselle ympäristötutkimukselle ollaan kuitenkin luomassa tutkimusalaidentiteettiä, osin humanistisen tutkimuksen nykytilaa koskevan keskustelunkin vauhdittamana (esim. Heikkilä & Niiniluoto 2016; Hyttinen & Lummaa 2020). Suuntauksen hahmottaminen voi myös auttaa osaltaan näkemään, miksi ympäristökysymysten kulttuurisetkin ulottuvuudet ovat olennainen aihealue ympäristötutkimuksessa (vrt. Rose *ym.* 2012, 2; Bergthaller *ym.* 2014, 262). Ajatus ihmisen systeemien tarkastelemisesta vuorovaikutuksessa luonnon systeemien kanssa on noussut keskeiseksi lähtökohdaksi ympäristötutkimuksessa (esim. Palsson *ym.* 2013; Bai *ym.* 2016; Schaffartzik & Wiedenhofer 2018). Ihmisen systeemeihin kuuluvat myös kieli ja erilaiset kulttuuriset tekstit historiadokumenteista kaunokirjallisuuteen, ja tällaisten aineistojen tutkiminen on humanistien erityisalaa.

Kolme linjaa

Environmental humanities -keskustelun ja tutkimusalalle hahmoteltujen profiilien perustana on risteäviä historiallisia kehityskulkuja humanististen alojen sisällä sekä humanististen tieteiden ja yhteiskuntatieteiden rajapinnoilla. Ympäristöfilosofia ja ympäristöhistoria, ekokritiikki, ympäristöestetiikka, humanistinen maantiede sekä sukupuoli, luokkaan ja rotuun liittyvät kriittiset tutkimusperinteet ovat edesauttaneet humanistisen ympäristötutkimuksen kehittymistä. Yhtenä merkittävimmistä juurista mainitaan usein filosofi Val Plumwoodin, ympäristöhistorioitsija Tom Griffithsin, kirjallisuudentutkija Kate Rigbyn, etnografi Deborah Bird Rosen sekä tieteen- ja ympäristöhistorioitsija Libby Robinin tutkimukset sekä heidän perustamansa Ecological Humanities Group Australiassa 2000-luvun alussa (Rose *ym.* 2012, 3; Emmett & Nye 2017, 3; O’Gorman *ym.* 2019, 431).

Humanistisen ympäristötutkimuksen nousu voidaan paikantaa myös vuosituhannen alun voimistuneeseen ympäristöhuoleen, joka nousi esiin jo 1950- ja 1960-luvuilla tieteen ja kulttuurin eri alueilla ja vaikutti modernin ympäristöliikkeen syntyyn (Haila & Jokinen 2001). Ympäristöhuolen yhtenä terminologisena kiintopisteenä ja kiistakapulana on ollut antroposeeni, nimitys uudelle aikakaudelle, jossa ihminen on keskeinen maapalloa muokkaava voima (Toivanen & Peltari 2017). Suuri osa *environmental humanities* -näkökulmaa määrittelemään ja vakiinnuttamaan pyrkineistä kirjoituksista ilmestyi monitieteisen antroposeenikeskustelun ollessa vilkkaimmillaan (Neimanis *ym.* 2015, 67; LeMenager 2017, 474). Luonnontieteilijöiden näkemys ihmisestä koko maapallojärjestelmään vaikuttavana lajina houkutteli humanisteja ja yhteiskuntatieteilijöitä kriittiseen keskusteluun, jossa keskeiseksi nousi universalisoivan ihmiskäsityksen haastaminen (esim. Alhojärvi 2017). Antroposeenin käsite tulkittiin myös pelinavauksena entistä tiiviimpään tutkimukselliseen yhteistyöhön luonnontieteiden ja ihmistieteiden välillä, joskin samalla käsitteestä muodostui tiedepoliittisen revirirampin kohde (Eronen *ym.* 2016). Humanistit ovat korostaneet omaa panostaan paitsi käsitteen kritisoinnissa myös antroposeenin kokemuksellisten, esteettisten ja kulttuuristen ulottuvuuksien hahmottajina (Davis & Turpin 2015).

Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen tavoin humanistinen ympäristötutkimus korostaa, että luontoa koskevia diskursseja ja tiedontuotantoa, luonnonvarojen käyttöä sekä ympäristöongelmia on tarkasteltava historiallis-kulttuurisissa ja valtaan liittyvissä viitekehyksissä. Selkeimmin humanistinen ympäristötutkimus erottuu omaksi tutkimusalakseen aineistojen perusteella: ne ovat tyypillisesti erilaisia tekstejä, teoksia ja esityksiä, joiden avulla ihmisten ei-inhimillisiä olentoja, luontoa tai ympäristöä koskevat käsitykset, merkitykset ja käytännön suhteet avautuvat tutkittaviksi. Kirjallisuudentutkija Hannes Bergthaller on kollegoineen esittänyt, että tekstien tulkintaan erikoistuneina ekokritiikki sekä kirjallisiin aineistoihin nojaava ympäristöhistoria voivat yhdessä lujittaa ja kehittää humanistista ympäristötutkimusta menetelmällisesti ja teoreettisesti, kunhan tunnistetaan ero roolissa, joka teksteille näillä tutkimusaloilla annetaan. Karkeasti sanoen historiantutkijat lukevat tekstejä dokumentteina historiallisista kehityskuluista, ja kirjallisuudentutkijoille tekstit itsessään ovat tutkimuksen kohteita. (Bergthaller *ym.* 2014, 272) Molemmat alat perustuvat kuitenkin tulkintaan, joka nähdään humanistien erityisenä antina ympäristötutkimukselle. Esimerkiksi ajallisilta ja paikallisilta mittakaavoiltaan hankalasti hahmotuttavat maailmanlaajuiset ympäristöongelmat vaativat tulkinnallista kehystystä ja merkityksellistämistä tullakseen ymmärrettävämmiksi. (Bergthaller *ym.* 2014, 266–267; Emmett & Nye 2017, 7–8)

Humanistisessa ympäristötutkimuksessa on eroteltavissa kolme linjaa: *kriittinen*, *uusmaterialistinen* ja *pragmaattinen*. Tämä on heuristinen erottelu, eli emme pyri tekemään tyhjentävää teoriaperinteiden tai lähestymistapojen jaottelua emmekä väittää, että kaikki humanistinen ympäristötutkimus sopisi jaotteluun. Monet mainitsemamme ajattelijat voidaan yhtä hyvin mieltää osaksi yhteiskuntatieteellistä ympäristötutkimusta. Lisäksi pyrkimys ymmärtää ja omaksua luonnontieteellistä tietoa on – monista kriittisistä

tieteenteoreettisista painotuksista huolimatta – useimmille lähestymistavoille yhteistä, johtuen sosioekologisten ilmiöiden luonteesta. Olemme ennen kaikkea pyrkineet hahmottelemaan kriittisen, uusmaterialistisen ja pragmaattisen suuntauksen taustalla vallitsevaa eetosta, ajattelun ja toiminnan suuntia. Niissä on nähtävissä merkityksellisiä eroja ja yhtäläisyyksiä, joiden hahmottaminen auttaa esimerkiksi monitieteisessä yhteistyössä.

Kriittinen linja korostaa niin kutsutun kriittisen tradition merkitystä humanistiselle ympäristötutkimukselle. Postkolonialistisista, feministisistä ja marxilaisista suuntauksista sekä niiden pohjalta kehittyneistä luokan, sukupuolen, seksuaalisuuden, etnisyyden, vammaisuuden ja muiden eroja ja identiteettejä luovien kategorioiden tutkimuksista ammentava linja tarkastelee esimerkiksi ympäristökiistojen kytköksiä valtarakenteisiin sekä sosiaaliin ja ideologisiin kiistoihin. (Palsson *ym.* 2013, 9; Neimanis *ym.* 2015, 84–85; Emmett & Nye 2017, 7; Heise 2017; LeMenger 2017) Ursula Heisen (2017, 2) mukaan humanistinen ympäristötutkimus hahmottaa ekologiset kriisit ilmiöiksi, jotka liittyvät sosioekonomiseen epätasa-arvoon, kulttuurisiin eroihin sekä eriäviin historioihin, arvoihin ja eettisiin kehyksiin. Tähän liittyen puhutaan myös ekorasismista (*ecoracism*), joka luokittelee ihmisiä ja luontosuhteita etnisin, rodullisin ja kulttuurisin perustein – tiettyjä alueita voidaan esimerkiksi väittää asumattomiksi ja ohittaa alkuperäisväestön historia (Emmett & Nye 2017, 16–18).

Vaikka humanistinen ympäristötutkimus hyödyntää luonnon- ja käyttäytymistieteellistä tietoa, näitä tiedon muotoja ei kohdella neutraaleina tai objektiivisina. Taustalla vaikuttavat ympäristökeskustelua laajemmat ja moninaiset kriittisen tieteenfilosofian ja -teorian perinteet. Sukupuuton tieteellisiä, poliittisia ja kulttuurisia esityksiä tutkinut Ursula Heise (2016; 2017, 6) onkin huomauttanut, että sukupuuttoa koskevassa keskustelussa tieteelliset löydökset kytkeytyvät kulttuuriin merkityksiin ja arvoarvostelmiin (ks. myös Emmett & Nye 2017, 5). Myös perinteisiä suojelu- ja lajidiskursseja on kritisoitu. Lajien suojelemista tutkinut Ronald Sandler arvostelee suojeluajattelua sen ihmislähtöisyydestä ja -keskeisyydestä: keskeistä on ihmisen kokema katumus, tieteellis-teknologinen neuvokkuus ja rajautunut kiintymys tiettyihin lajeihin (Sandler 2017, 75–78). Useat tutkijat ovat myös kritisoineet uskoa, että ihmisen ”rauhaan jättämä” luonto korjaa itsensä ihmisen aiheuttamista vaurioista (esim. Bergthaller *ym.* 2014, 268). Viimeksi mainittuja keskusteluja käydään myös luonnontieteissä (ks. esim. Lynn 2015; Wilson 2016; Napoletano 2018).

Uusmaterialistinen linja lähestyy taidetta, historiaa, viestintää, kieltä ja muita kulttuurisia ilmiöitä lajienvälisten suhteiden ja ei-inhimillisten toimijuuksien näkökulmasta (Bennett 2010; Iovino & Oppermann 2014). Niin fyysinen ympäristö kuin inhimillinen kulttuurikin käsitetään erilaisten sosiaalisten ja semioottisten käytäntöjen sekä ei-inhimillisten olioiden ja ilmiöiden muokkaamiksi (Bergthaller *ym.* 2014, 267; Neimanis *ym.* 2015, 68–72; Oppermann & Iovino 2017, 1–13). Robert Emmettin ja David Nyen (2017, 82) mukaan yksi humanistisen ympäristötutkimuksen tehtävistä on tunnistaa ja tutkia ekologisen diversiteetin katoamiseen liittyvää merkitysten ja kulttuurien moninaisuuden katoamista. Uusmaterialisteille keskeiset kumppanilajien (*companion species*) sekä kanssatulemisen, -kehittymisen ja -olemisen (*co-becoming, co-evolution, co-existence*) käsitteet tarkoittavat erilaisten olioiden kehkeytymistä, toimintaa ja olemista välttämättömissä yhteyksissä toisiinsa (Emmett & Nye 2017, 14; Rose & van Dooren 2017, 126). Monitieteisessä ympäristötutkimuksessa kehitellyt ajatukset sosioekologisista tai ekososiaalisista systeemeistä tulevat lähelle ja edeltävät monien uusmaterialistien ajatuksia (ks. Haila & Dyke 2006; Folke *ym.* 2016).

Uusmaterialistinen tutkimus on varsinkin kriittisiin näkökulmiin yhdistyessään painotuksiltaan eettistä (ja siten varhaisempiin ympäristöfilosofisiin keskusteluihin limittyvää): se tunnistaa lajienväisyyksiin sekä olioiden ja ympäristöjen suhteisiin liittyvät keskinäisriippuvuudet ja taistelee ihmiskeskeistä tai ihmisen erillisyyttä korostavaa ajattelua vastaan. Eettisten korostusten rinnalla uusmaterialistiselle tutkimusotteelle on tyypillistä tarkastella aineen ja aineellisten prosessien vaikuttavuutta kulttuurissa, yhteiskunnassa ja sosiaalisissa suhteissa. Esimerkiksi humanistinen energiatutkimus (*energy humanities*)

tarkastelee energiamuotojen ja luonnonvarojen roolia yhteiskuntien, kulttuurien ja inhimillisen kokemuksen muotoutumisessa (Szeman & Boyer 2017; Kahn 2019).

Pragmaattinen linja korostaa käsitteellisiä yhteyksiä ja tutkimusyhteistyötä humanististen tieteiden, yhteiskuntatieteiden ja luonnontieteiden kesken. Tällainen tutkimus nostetaan usein esille monitieteisissä julkaisuissa, joissa korostetaan monialaisen ympäristötutkimuksen tarpeellisuutta (esim. Sörlin 2012; Holm *ym.* 2015; Holm & Brennan 2018). Suuri osa esimerkiksi historiallisesta ja arkeologisesta ympäristö- ja ilmastotutkimuksesta olisi luettavissa juuri pragmaattisen linjan piiriin, mutta näiden alojen tutkimuksesta ei ole käytetty termiä *environmental humanities* (esim. Lamb 1982; Fagan 2000; Behringer 2009; Parker 2013). Pragmaattinen linja on toistaiseksi jäänyt hahmottomammaksi kuin kriittinen tai uusmaterialistinen, todennäköisesti johtuen alan keskustelun kulttuurintutkimuksellisista taustoista. Monitieteisyyden näkökulmasta tietynlainen hahmottomuus voi olla myös hyve. Varsinkin ympäristönmuutoksen ja ihmisen historian yhdistämisessä kyse on kahden eri tieteenalan peruskysymysten yhteen saattamisesta – pyrkimys on luoda teoreettisia, käsitteellisiä ja käytännöllisiä yhteyksiä sekä ajallisesti että disiplinaarajojen yli ja näin luoda uutta tutkimusta (esim. Büntgen & Di Cosmo 2016).

Työn ja talouden kysymykset

Astrida Neimanis, Cecilia Åsberg ja Johan Hedrén (Neimanis *ym.* 2015) sivuavat humanistisen ympäristötutkimuksen tulevaisuutta luotaavassa puheenvuorossaan perinteisesti ympäristöpolitiikan alaan kuuluvia talouden ja työn kysymyksiä. Ne nousevat esiin erityisesti osiossa, jossa kirjoittajat hahmottelevat läntisen ympäristösuhteen keskeisiä ongelmia. Vauriassa länsimaissa ympäristöongelmia ei jäsennetä poliittisina kiistoina vaan niiden uskotaan hoituvan teknokraattisin keinoin, vailla keskustelua ja neuvottelua. Poliittisuuden häivyttäminen liittyy läheisesti ympäristöasioiden ja -valintojen tuotteistumiseen ja kaupallistumiseen: ympäristöajattelu liitetään kuluttajaidentiteettiin ja yksilön valintoihin. Yhteiskunnallista muutosta estää myös ympäristökysymysten rajautuminen vain ympäristöä tai luontoa koskeviksi. Tämä on ilmeinen ongelma päätöksenteossa, mutta vaikuttaa myös tieteellisessä tutkimuksessa. Ympäristökysymysten virheellisen rajaamisen vuoksi ei nähdä, kuinka esimerkiksi talouskasvuajattelu, konsumeristinen kulttuuri ja ympäristön tilan heikkeneminen ovat kytköksissä. (Neimanis *ym.* 2015, 73–79)

Kulutuskulttuurin ja (talous)kasvuideologian teemat ovat olleet esillä jo pitkään, kun tutkijat ovat määritelleet tulevia tehtäviään humanistisen tai laajemmin ihmistieteellisen ympäristötutkimuksen parissa. Ympäristömuutoksen tutkimuksen tulevaisuutta ruotivassa artikkelissa Gisli Pálsson kumppaneineen on esittänyt, että humanististen tieteiden ja yhteiskuntatieteiden tulisi osaltaan auttaa ymmärtämään, mikä ohjaa tai estää yksilöiden ja yhteisöjen käyttäytymistä ja toimintaa kohti ekologisesti kestävämpää yhteiskuntaa. Heidän mukaansa myös kulttuuristen tekijöiden merkitystä resilienssin muodostumisessa tulisi tutkia enemmän. (Pálsson *ym.* 2013, 5; ks. myös Emmett & Nye 2017, 59) Sverker Sörlin (2012, 788) on puolestaan todennut, että kulttuuriset arvot, poliittiset ja uskonnolliset ideat sekä ihmisten syvälle juurtuneet käyttäytymismallit ohjaavat elämäntapoja, tuotantoa ja kulutusta, ja tästä syystä on ajateltava uudella tavalla sitä, mikä on ympäristökysymysten kannalta olennaista tietoa. Luonnontieteet eivät kykene selittämään ihmisten järjestelmiä, motiiveja ja käyttäytymistä. Tätä Sörlinin varhaista ihmistieteellisten näkökulmien puolustusta ympäristötutkimuksessa on sittemmin siteerattu toistuvasti (esim. Emmett & Nye 2017, 169; Heise 2017, 3; Oppermann & Iovino 2017, 7).

Silti työn ja talouden kysymykset ovat jääneet humanistisessa ympäristötutkimuksessa toistaiseksi vähemmälle huomiolle. Osaltaan tätä selittänee, että työn ja talouden suhdetta ympäristöön on tarkasteltu pitkään yhteiskunnallisen ympäristötutkimuksen parissa.

Esimerkiksi degrowth-keskustelu on koonnut yhteen erilaisia tutkimussuuntauksia kapitalististen yhteiskuntien talouskasvupakon sekä talouden ja työn organisoimisen kriittiseksi tarkastelemiseksi (Fournier 2008; Kallis *ym.* 2018). Vaihtoehtoisissa on korostunut työn ja talouden demokraattisempi järjestäminen sekä mielekkään ja ekologisesti kestävänsä työn ja tuotannon asettaminen yhteiskunnallisen toiminnan ja politiikan tavoitteeksi abstraktin talouskasvun tavoittelun sijaan. Poliittinen ekologia on puolestaan jo 1970-luvulta lähtien tuonut esiin, kuinka ihmistyön tarkastelun avulla päästään käsiksi paitsi ympäristöoikeudenmukaisuuden kysymyksiin myös konkreettisiin ympäristöihin, joissa työn hallinnan välityksellä organisoidaan inhimillisen ja ei-inhimillisen suhdetta. Poliittisen ekologian tutkimuksista merkittävä osa onkin käsitellyt ihmistyön ja luonnonvarojen riistoa globaalissa etelässä. (ks. Nygren 2009)

Työn roolia samoin painottaneessa marxilaisessa ekologiassa on viime aikoina korostunut kokonaisvaltainen ote, jossa ihmistyön suhdetta luonnonvaroihin ja energiamuotoihin tarkastellaan kapitalistisen yhteiskunnan valta- ja omistussuhteiden kontekstissa (esim. Moore 2015; Malm 2016). Ympäristöhistoriassa on puolestaan avautunut kokonaan uusi *environmental history of work* -suuntaus, jossa ihmisyyshistorian ja luonnon historiallisen vuorovaikutuksen rakentumista lähestytään työn ja ei-inhimillisen luonnon kosketuspintojen välityksellä (Mosley 2006; Barca 2014).

Nämä esimerkkeinä mainitut tutkimussuuntauksat osoittavat, kuinka yhteiskunnallisen ympäristötutkimuksen sateenvarjon alta työtä ja taloutta lähestytään usein yhteiskunnan rakenteisiin, riistoon, valtaan ja pääoman kasautumisen pakkoihin kytkeytyvinä ilmiöinä. Humanistisella ympäristötutkimuksella olisi työn ja talouden tarkastelemiseksi hyödyllistä omaksuttavaa näiltä tutkimusperinteiltä – ja osittain tällainen prosessi näyttäisi olevan jo käynnissäkin. Pragmaattinen suhtautuminen tutkimuskohteeseen, aineistoon ja teoreettisiin keskusteluihin on epäilemättä yksi tie humanistisen ja yhteiskunnallisen ympäristötutkimuksen teemojen ja tutkimusotteiden vuoropuhelulle. Tekstin alkupuolella problematisoimamme liian jyrkkä tiedepoliittinen rajanveto tutkimussuuntausten välillä voi osoittautua tällaiselle kehitykselle esteeksi.

Asetelma toimii myös toisin päin. Yhteiskunnallisia rakenteita painottavien tutkimusalojen tulisi seurata avoimin mielin humanistisen ympäristötutkimuksen kehitystä sekä sen ontologisia, teoreettisia ja metodologisia pohdintoja. Aina tässä ei onnistuta. Esimerkiksi ruotsalaiset Alf Hornborg (2019) ja Andreas Malm (2018) asettuvat voimakkaasti humanistisen ympäristötutkimuksen korostamaa ei-inhimillisen ja inhimillisen yhteen kietoutumista vastaan. Heidän mukaansa luonnon ja inhimillisen analyttinen erottaminen on pahenevan ekokriisin aikakaudella tärkeämpää kuin koskaan: vain siten voidaan yhtäältä tunnistaa yhteiskunnalliset voimat ja valtasuhteet, jotka ovat ohjanneet yhteiskuntaa kohti ekologista katastrofia, ja toisaalta tunnustaa ihmisten ensisijaisuus poliittisena toimijana ympäristöongelmien mahdollisessa pysäyttämisessä. Tämä poleeminen kanta on kuitenkin syytä haastaa. Hornborgin ja Malmin kritisoimissa perinteissä on useinkin pohdittu esimerkiksi valtasuhteiden merkitystä luontosuhteiden ja -käsitteiden muodostumisessa. Ilmeistä on, että erilaisten tutkimussuuntausten kohtaamisessa vaaditaan tutkimuksellista nöyryyttä. Ei ole esimerkiksi mitään periaatteellista estettä, että tutkimuksessa huomioitaisiin yhtäaikaaisesti poliittisen talouden piiriin kuuluvan ”vanhan materialismin” (historiallinen materialismi) painottamat rakenteet ja ”uuden materialismin” tarjoamat mahdollisuudet inhimillisen ja ei-inhimillisen luonnon vuorovaikutuksen tarkastelulle.

Humanistinen ympäristötutkimus voikin tuoda uudenlaista, ekokriisin aikakaudella kipeästi kaivattavaa herkkyyttä esimerkiksi työn tutkimukseen. Siinä missä yhteiskunnallisemmat lähestymistavat tuovat esiin riiston ja vallan kaltaisia ilmiöitä, voi humanistisen ympäristötutkimuksen piiristä nousta työtä koskevia käsitteellistysjä, jotka irtoavat fossiilikapitalismissa työlle annetuista merkityksistä. Tällöin kysymykseen tulee työn käsitteleminen laajasti ei-inhimillistä ja inhimillistä luontoa muokkaavana toimintana

tai työn ajattelemisen näiden luontojen jatkuvana eettis-poliittisena *kohtaamisena*, jonka uudelleenmäärittely on tärkeä osa kestävämmän yhteiskunnallisen elämän rakentamista. (Lahikainen & Toivanen 2019)

Yhteiskuntatieteellisen ja humanistisen ympäristötutkimuksen käsitteelliset ja menetelmälliset limittäisyydet perustelevat tutkimusalojen syventyvää yhteistyötä. Ehkä viimeiseksi ja merkittävimmäksi haasteeksi muodostuu tutkimuskohteiden ja -aineistojen erilaisuus. Erityisesti fiktiivisten tekstien, teosten ja esitysten sekä niissä avautuvien kokemuksellisten ja spekulatiivisten ulottuvuuksien tutkiminen näyttäytyy auttamattoman irrallisena ympäristökysymyksistä, elleivät humanistit itse osaa liittää työtään käsitteellisesti ja menetelmällisesti monitieteisen ympäristötutkimuksen alueelle (vrt. LeMenager 2017, 474). Avoin ja rohkea kommunikointi yhteiskuntatieteiden ja luonnontieteiden suuntaan lienee ratkaisu myös humanististen näkökulmien ja tutkimusotteiden sivullisuuteen monitieteisen ympäristötutkimuksen hankkeissa. Integraatio onkin alati vaarassa epäonnistua, jos humanistit eivät ole mukana tutkimuskysymysten ja -asetelmien luomisessa alusta alkaen. *Environmental sciences* -termiin suhteutuvan *environmental humanities* -nimityksen suosio voi kertoa uudenlaisesta valmiudesta tieteidenväliseen työskentelyyn.

Lähteet

- Alhojärvi, T. (2017) Yllättymisiä: antroposkenen paranoia ja tiedon tilanteinen ongelma. *Tiede & edistys* 42(1) 36–56.
- Ameel, L. & Lummaa, K. (2020) Petrokulttuuria purkamassa – Imre Szemanin haastattelu. *Niin & näin* 104(1) 7–11.
- Barca, S. (2014) Laboring the earth: transnational reflections on the environmental history of work. *Environmental History* 19(1) 3–27.
- Bai, X., van der Leeuw, S., O'Brien, K., Berkhout, F., Biermann, F., Brondizio, E. S., Cudennec, C., Dearing, J., Duraiappah, A., Glaser, M., Revkin, A., Steffen, W. & Syvitski, J. (2016) Plausible and desirable futures in the Anthropocene: a new research agenda. *Global Environmental Change* 39 351–362. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2015.09.017>
- Behringer, W. (2009) *A Cultural History of Climate*. Polity Press, Cambridge, UK.
- Bennett, J. (2010) *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Duke University Press, Durham & London.
- Berghaller, H., Emmett, R., Johns-Putra, A., Kneitz, A., Lidström, S., McCorristine, S., Pérez Ramos, I., Phillips, D., Rigby, K. & Robin, L. (2014) Mapping common ground: ecocriticism, environmental history, and the environmental humanities. *Environmental Humanities* 5 261–276. <https://doi.org/10.1215/22011919-3615505>
- Büntgen, U. & Di Cosmo, N. (2016) Climatic and environmental aspects of the Mongol withdrawal from Hungary in 1242 CE. *Scientific Reports* 6 25606. <https://doi.org/10.1038/srep25606>
- Davis, H. & Turpin, E. (2015) Art & Death: Lives Between the Fifth Assessment & the Sixth Extinction. Teoksessa Davis, H. & Turpin, E. (toim.) *Art in the Anthropocene. Encounters Among Aesthetics, Politics, Environments and Epistemologies*, 3–29. Open Humanities Press, London.
- Emmett, R. S. & Nye, D. E. (2017) *The Environmental Humanities: A Critical Introduction*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts & London, England.
- Eronen, J., Lummaa, K., Toivanen, T., Lähde, V., Järvensivu, P., Majava, A. & Vadén, T. (2016) Kenen antroposeeni? Maapaljojärjestelmätieteen paradigmamuutos, ihmistieteiden antroposeeni ja käsitteiden moninaisuus. *Kosmopolis* 46(4) 41–54. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-1781076>
- Fagan, B.M. (2000) *The Little Ice Age. How Climate Made History 1300–1850*. Basic Books, New York.
- Folke, C., Biggs, R., Norström, A. V., Reyers, B. & Rockström, J. (2016) Social-ecological resilience and biosphere-based sustainability science. *Ecology and Society* 21(3) 41. <http://dx.doi.org/10.5751/ES-08748-210341>
- Fournier, V. (2008) Escaping from the economy: the politics of degrowth. *International Journal of Sociology and Social Policy* 28(11) 528–545. <https://doi.org/10.1108/01443330810915233>
- Haila, Y. & Dyke, C. (2006) (toim.) *How Nature Speaks. The Dynamics of the Human Ecological Condition*. Duke University Press, Durham.
- Haila, Y. & Jokinen, P. (2001) (toim.) *Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka*. Vastapaino, Tampere.
- Heikkilä, T. & Niiniluoto, I. (2016) *Humanistisen tutkimuksen arvo. Kuusi murrettavaa myyttiä ja neljä uutta avainta*. Suomen Rooman-instituutti, Rooma.
- Heise, U. K. (2016) *Imagining Extinction: The Cultural Meanings of Endangered Species*. The University of Chicago

- Press, Chicago & London.
- Heise, U. K. (2017) Introduction: planet, species, justice – and the stories we tell about them. Teoksessa Heise, U. K., Christensen, J. & Niemann, M. (toim.) *The Routledge Companion to the Environmental Humanities*, 1–10. Routledge, London & New York.
- Holm, P., Adamson, J., Huang, H., Kirdan, L., Kitch, S., McCalman, I., Ogude, J., Ronan, M., Scott, D., Thompson, K. O., Travis, C. & Wehner, K. (2015) Humanities for the environment – a manifesto for research and action. *Humanities* 4(4) 977–992. <https://doi.org/10.3390/h4040977>
- Holm, P. & Brennan, R. (2018) Humanities for the environment 2018 report – ways to here, ways forward. *Humanities* 7(1), 3. <https://doi.org/10.3390/h7010003>
- Hornborg, A. (2019). *Nature, Society, and Justice in the Anthropocene. Unraveling the Money-Energy-Technology Complex*. Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- Hyttinen, E. & Lummaa, K. (2020) Lukeminen humanismin murroksessa. Teoksessa Hyttinen, E. & Lummaa, K. (toim.) *Sotkuiset maailmat. Posthumanistinen kirjallisuudentutkimus*, 9–36. Nykykulttuurin tutkimuskeskus, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Iovino, S. & Oppermann, S. (2014) Introduction: stories come to matter. Teoksessa Iovino, S. & Oppermann, S. (toim.) *Material Ecocriticism*, 1–17. Indiana University Press, Bloomington & Indianapolis.
- Kahn, D. (2019) Introduction. Teoksessa Kahn, D. (toim.) *Energies in the Arts*, 1–46. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts & London, England.
- Kallis, G., Kostakis, V., Lange, S., Muraca, B., Paulson, S. & Schmelzer, M. (2018) Research on degrowth. *Annual Review of Environment and Resources* 43 291–316. <https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev-environ-102017-025941>
- Lahikainen, L. & Toivanen, T. (2019) Working the biosphere. Towards an environmental philosophy of work. *Environmental Philosophy* 16(2) 359–378. <https://doi.org/10.5840/envirophil2018111480>
- Lamb, H. H. (1982) *Climate, History, and the Modern World*. Methuen, York.
- LeMenager, S. (2017) The humanities after the Anthropocene. Teoksessa Heise, U. K., Christensen, J. & Niemann, M. (toim.) *The Routledge Companion to the Environmental Humanities*, 473–481. Routledge, London & New York.
- Lummaa, K., Vuorisalo, T. & Rönkä, M. (2012) Monitieteisyyden ongelmat ja mahdollisuudet ympäristötutkimuksessa. Teoksessa Lummaa, K., Rönkä, M. & Vuorisalo, T. (toim.) *Monitieteinen ympäristötutkimus*, 263–271. Gaudeamus, Helsinki.
- Lynn, W. S. (2015) Setting aside half the Earth for ‘rewilding’: the ethical dimension. *The Conversation* 26.8.2015. <<https://theconversation.com/setting-aside-half-the-earth-for-rewilding-the-ethical-dimension-46121>>. 15.10.2020.
- Malm, A. (2016) *Fossil Capital: The Rise of Steam Power and the Roots of Global Warming*. Verso, New York.
- Malm, A. (2018) *The Progress of This Storm: Nature and Society in a Warming World*. Verso, New York.
- Moore, J. W. (2015). *Capitalism in the Web of Life: Ecology and the Accumulation of Capital*. Verso, New York.
- Mosley, S. (2006) Common ground: integrating social and environmental history. *Journal of Social History* 39(3) 915–933.
- Napoletano, B. M. (2018) Half-Earth: a biodiversity ‘solution’ that solves nothing. *Climate & Capitalism* 2.10.2018. <<https://climateandcapitalism.com/2018/10/02/half-earth-a-biodiversity-solution-that-solves-nothing/>>. 15.10.2020.
- Neimanis, A., Åsberg, C. & Hedrén, J. (2015) Four problems, four directions for environmental humanities: toward critical posthumanities for the anthropocene. *Ethics & the Environment* 20(1) 67–97. <https://www.jstor.org/stable/10.2979/ethicsenviro.20.1.67>
- Nygren, A. (2009) Poliittinen ekologia. Teoksessa Massa, I. (toim.) *Vibreä teoria: ympäristö yhteiskuntateorioissa*, 151–163. Gaudeamus, Helsinki.
- O’Gorman, E., van Dooren, T., Münster, U., Adamson, J., Mauch, C., Sörlin, S., Armiero, M., Lindström, K., Houston, D., Pádua, J. A., Rigby, K., Jones, O., Motion, J., Muecke, S., Chang, C.-J., Lu, S., Jones, C., Green, L., Matose, F., Twidle, H., Schneider-Mayerson, M., Wiggan, B. & Jørgensen, D. (2019) Teaching the Environmental Humanities. International Perspectives and Practices. *Environmental Humanities* 11(2) 427–460. <https://doi.org/10.1215/22011919-7754545>
- Oppermann, S. & Iovino, S. (2017) Introduction: the environmental humanities and the challenges of the Anthropocene. Teoksessa Oppermann, S. & Iovino, S. (toim.) *Environmental Humanities. Voices from the Anthropocene*, 1–21. Rowman & Littlefield, London & New York.
- Palsson, G., Szerszynski, B., Sörlin, S., Marks, J., Avril, B., Crumley, C., Hackmann, H., Holm, P., Ingram, J., Kirman, A., Pardo Buendía, M. & Weehuizen, R. (2013) Reconceptualizing the ‘Anthropos’ in the Anthropocene: integrating the social sciences and humanities in global environmental change research. *Environmental Science & Policy* 28 3–13. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2012.11.004>
- Parker, G. (2013) *Global Crisis: War, Climate Change and Catastrophe in the Seventeenth Century*. Yale University Press, London.

- Raipola, J. (2018) Ilmastokertomusten vaarat. *Niin & näin* 96(1) 37–42.
- Rose, D. B., van Dooren, T., Chrulow, M., Cooke, S., Kearnes, M. & O’Gorman, E. (2012) Thinking through the environment, unsettling the humanities. *Environmental Humanities* 1 1–5. <https://environmentalhumanities.org/arch/vol1/EH1.1.pdf>
- Rose, D. B. & van Dooren, T. (2017) Encountering a more-than-human world. Ethos and the arts of witness. Teoksessa Heise, U. K., Christensen, J. & Niemann, M. (toim.) *The Routledge Companion to the Environmental Humanities*, 120–128. Routledge, London & New York.
- Rose, D. B. & Robin, L. (2004) The ecological humanities in action: an invitation. *Australian Humanities Review* 31–32 (2004). <http://australianhumanitiesreview.org/2004/04/01/the-ecological-humanities-in-action-an-invitation>
- Ruuskanen, E. (2017) Onko humanistinen tutkimus muuttunut ylellisyydeksi? *Kaleva* 8.1.2017. <<https://www.oulu.fi/blogs/node/44951>>. 15.10.2020.
- Sandler, R. (2017) Techno-conservation in the Anthropocene. What does it mean to save a species? Teoksessa Heise, U. K., Christensen, J. & Niemann, M. (toim.) *The Routledge Companion to the Environmental Humanities*, 72–81. Routledge, London & New York.
- Schaffartzik, A. & Wiedenhofer, D. (2018) Linking society and nature: material flows and the resource nexus. Teoksessa Bleischwitz, R., Hoff, H., Spataru, C., van der Voet, E. & VanDeVeer, S. D. (toim.) *Routledge Handbook of the Resource Nexus*, 79–92. Routledge, London & New York.
- Szeman, I. & Boyer, D. (2017) (toim.). *Energy Humanities: An Anthology*. Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Sörlin, S. (2012) Environmental humanities: why should biologists interested in the environment take the humanities seriously? *BioScience* 62 788–789. <https://doi.org/10.1525/bio.2012.62.9.2>
- Toivanen, T. & Pelttari, M. (2017) Tämä ihmisen maailma? Planetan hätätila, antroposeenikertomuksen kritiikki ja antroposeenin vaihtoehtoinen historia. *Tiede & edistys* 42(1) 6–35.
- Wilson, E. O. (2016) *Half-Earth. Our Planet’s Fight for Life*. Liveright, New York.